

De kop in de wind

De kop in de wind

Door Erik Jan Tillema

Ter gelegenheid van het 110-jarige jubileum van de Vereniging van
Vrijzinnige Protestanten in Noord-Holland

ISBN 9 789402 121278

Ontwerp: Jan Sevenster

Inhoudsopgave

Voorwoord, door Conna Wardenaar	2
Inleiding	3
Vrijzinnigheid	9
Van schuitemaker tot boer; de familie Schuijtemaker in de 17e en 18e eeuw	16
Religieuze conflicten; de Tachtigjarige Oorlog en het Twaalfjarig Bestand	24
Tussen kerk en weiland; de familie Schuijtemaker in de 18e en 19e eeuw	34
De ontwikkeling van een boerenzaak; de familie Schuijtemaker in de 20e eeuw	42
Evangelisatie en Evangelische Unie; kerkelijke ontwikkelingen in de 19e eeuw	52
De geschiedenis van de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden in vogelvucht	60
De geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk in de 20e eeuw in vogelvucht	70
Een bestuurlijke taak: de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden in Noord-Holland	76
Zorg om vrijzinnige predikantsplaatsen: de Vereniging tot behoud en vermeerdering van vrijzinnige predikantsplaatsen in Noord-Holland	86
Het vrijzinnig hervormde verenigingsleven	96
VVP nu en in de toekomst, door Henri Frölich	157
Overzicht geraadpleegde bronnen	160

Voorwoord

Kenmerkend voor het karakter van een Noord-Hollander is ondermeer een behoorlijke portie eigenzinnigheid. Noord-Hollanders willen graag zelf bepalen wat goed of niet goed voor hen is. Dat is niet verwonderlijk. Oorspronkelijk was Noord-Holland een onbegaanbare provincie met veel water. Als je er veilig wilde wonen dan had je een verhoging nodig om je huis op te bouwen om niet regelmatig weggespoeld te worden. Kunstmatige heuvels, terpen, werden opgeworpen en daarop werden de huizen en boerderijen gebouwd.

De bewoners op een terp waren vrijwel helemaal op zichzelf aangewezen. Om even naar de burens te lopen, moest men meestal een aanzienlijke afstand afleggen door moerasgebied en over water. Noord-Hollanders waren niet voor een kleintje vervaard.

De titel *De Kop in de Wind* past bij het karakter van de Noord-Hollanders. Ook in het geloofsleven weten de bewoners van de provincie wel wat zij willen. In de loop der tijden is vrijzinnigheid de bewoners van de provincie aangeboren, het hoort bij hun identiteit. De vrijzinnigheid is niet alleen herkenbaar boven het Noordzeekanaal. Het heeft zich verspreid door de hele provincie van Den Helder tot de plaats Laren in het Gooi.

In het boek dat voor u ligt kunt u veel van de vrijzinnigheid herkennen. Noord-Hollanders laten zich niet graag iets gezeggen, ook niet in de kerk. U kunt lezen dat in verschillende dorpen en plaatsen het vrijzinnig protestantisme grote bloei heeft gekend. Ook kunt u lezen dat de belangstelling voor het vrijzinnig protestantisme behoorlijk is teruggelopen. Ook dat is herkenbaar voor vrijzinnigen. Daarin doet de vrijzinnige kerk mee met de ontwikkelingen in andere religies. De eigenzinnige karaktertrek van de Noord-Hollanders leidt er in deze moderne tijd toe dat zij geen behoefte meer hebben zich bij een kerk aan te sluiten. De mens van nu hecht zich niet meer graag aan een organisatie, ook niet aan een kerk. Deze ontwikkeling vindt men ook in dit boek terug. Tegenwoordig zijn we vaak zo veel bezig met werken en vrijetijdsbesteding, dat er geen tijd meer overblijft om na te denken over het leven. Echter, als je het op de man af vraagt zeggen de meeste mensen dat er meer is dan dat wat wij zien in ons bestaan. De Vereniging van Vrijzinnige Protestanten ziet het als haar taak om naast de reguliere kerkdienst na te denken over de rijkdom van het bijbelse verhaal. Tot op vandaag mogen we ons verheugen op een aanzienlijke belangstelling voor de lezingen, cursussen en voordrachten die de Vereniging van Vrijzinnige Protestanten in Noord-Holland biedt. Deze belangstelling vormt de drijfveer om het jubileum van meer dan 100 jaar met veel genoeg te vieren, maar ook om met vertrouwen de toekomst te tegemoet te gaan. Als een vereniging binnen de Protestantse Kerk in Nederland blijft zij bijdragen aan het kleurrijke karakter van deze kerk.

Ik hoop dat u dit boek met belangstelling zult lezen. Misschien zult u hier en daar nog gebeurtenissen herkennen. Bovenal wens ik u veel leesplezier.

Conna Wardenaar

Inleiding

Van Noord-Holland wordt gezegd dat zij de meest vrijzinnige provincie van Nederland is. Wat betekent dit? Klopt dit beeld? En hoe ziet die Noord-Hollandse vrijzinnigheid er uit? Dit boek wil een beeld geven van de geschiedenis en ontwikkeling van de vrijzinnigheid in deze provincie. Dat beeld wordt geschetst aan de hand van drie verhaallijnen, omdat drie altijd meer vertellen dan een en omdat een geschiedenis zich nooit vanuit één perspectief laat vertellen.

Allereerst richten we onze aandacht op het kleine dorpje Grosthuizen. Het ligt in het gebied tussen Alkmaar en Hoorn, net ten noorden van de Beemster. Het dorp telt eigenlijk slechts één weg en die draagt dezelfde naam als het dorp. Langs deze weg liggen alle gebouwen: woningen, boerderijen met schuren, de school, de kroeg. Een kerk is er inmiddels niet meer. De inwoners gaan ter kerke in het aangelegen dorp Avenhorn.

In de negentiende eeuw telde het dorp 57 huizen en woonden er iets meer dan 300 mensen in het lintdorp. Sindsdien heeft er niet veel groei in gezeten. Grosthuizen telt nu ongeveer 400 inwoners.

Wie tegenwoordig door Grosthuizen rijdt, proeft nog de sfeer van het oude dorpsleven. De mensen kennen elkaar en zeggen gedag wanneer ze elkaar tegenkomen. Op een doordeweekse dag is er niet veel bedrijvigheid in het dorp; die vindt plaats op de landerijen die het dorp omsluiten. Het is zeer vruchtbaar land waar goed op geboerd kan worden.

Ongeveer halverwege het dorp staat vlak langs de weg een grote boerderij die de naam 'Mijn Genoegen' draagt. Hier boert de familie Schuijtemaker. Het huidige gebouw stamt uit 1820 maar al sinds het begin van de zeventiende eeuw woont de familie er.

Mijn Genoegen is een grote stolpboerderij, gebouwd rondom een 'vierkant': de vier houten palen die het rieten dak dragen. Het vierkant bevindt zich in het centrum van het huis dat er omheen is gebouwd. Het resultaat is een vierkante boerderij. In het vierkant bewaarde men vroeger het hooi voor het vee. De boer en zijn gezin woonde in het gedeelte voor het vierkant, het vee stond in de ruimte er achter. Boer en koeien bevonden zich zodoende onder hetzelfde dak. Tegenwoordig is dat niet meer zo. De boerderij dient enkel als woonhuis. De stallen voor de koeien staan aan de overkant van de weg, grenzend aan het land. Rondom de boerderij lopen alleen nog kippen.

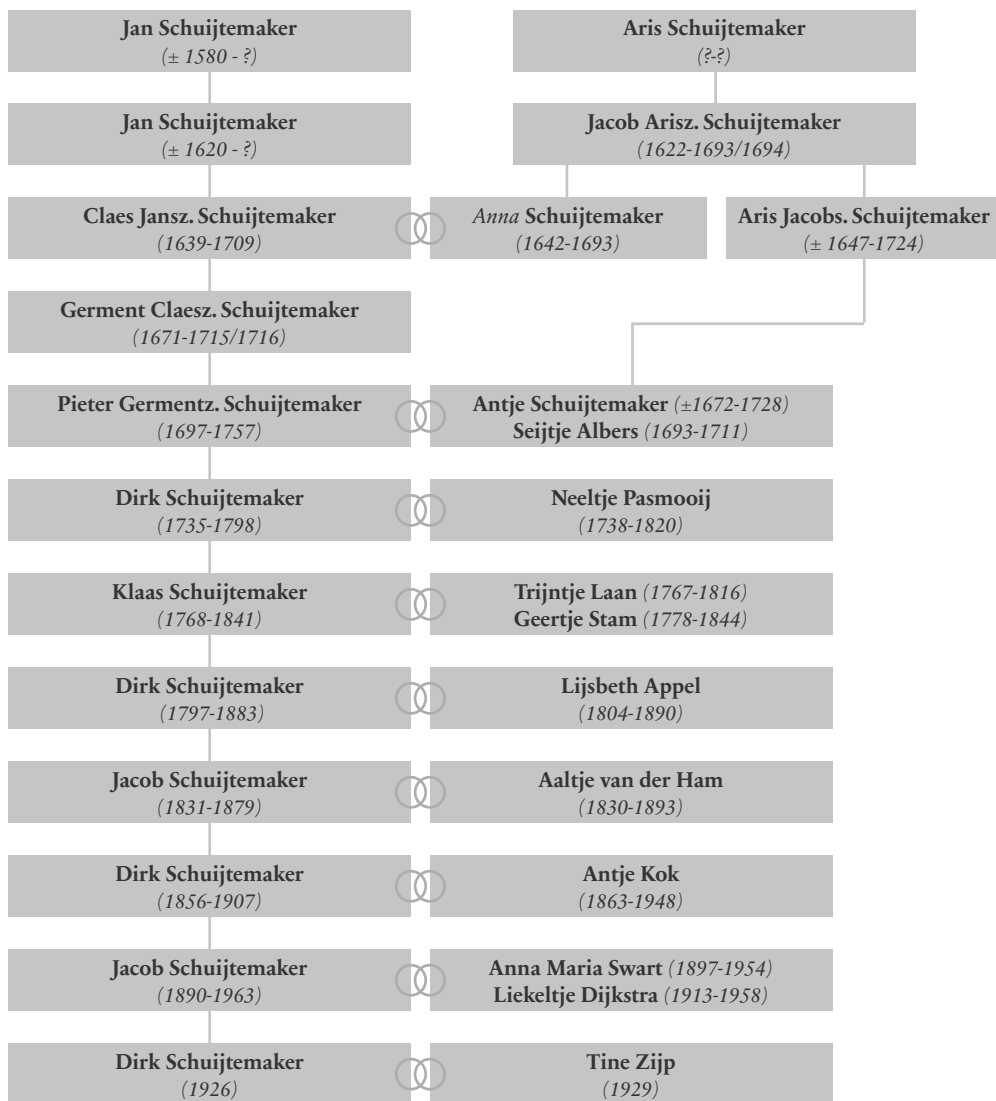
Als je goed naar de boerderij kijkt, valt je één kleur op: rondom de woning loopt een blauwe streep die op de bakstenen is geschilderd. Vanaf de grond tot ongeveer een halve meter hoog. Meer boerderijen in de omgeving hebben het en het is een oud, heidens gebruik. De blauwe kleur zou boze geesten weren. Tegenwoordig is het vooral traditie dat men de onderste bakstenen blauw schildert. De deurposten van de oude kerk in het naburige Oudendijk waren vroeger ook blauw. Later heeft men er met andere kleuren over heen geschilderd, maar de blauwe gloed is nog steeds zichtbaar. Een mooi voorbeeld van hoe een heidens gebruik hand in hand kan gaan met de christelijke traditie.

Boerderij Mijn genoeg (jaartal onbekend)

Terug naar Mijn Genoegen. De elfde generatie Schuijtemaker boert er momenteel en de twaalfde staat al klaar. De huidige boer heet Jacob en volgens traditie is hij vernoemd naar zijn opa. De vader van Jacob heet Dirk. Ook hij is vernoemd naar zijn opa. Dat heeft tot gevolg dat in de afgelopen vierhonderd jaar vier Dirken en vier Jacoben hier hebben geboerd. De geschiedenis van dit boerengeslacht gaat namelijk terug tot ongeveer 1600 en kent veel mooie verhalen. De familiegeschiedenis van de Schuijtemakers onderscheidt zich echter van andere familiegeschiedenissen vanwege de invloed op het kerkelijk leven in het dorp en zelfs de hele provincie. Vrijwel alle Schuijtemakers waren actief in de vaderlandse kerk die in de afgelopen eeuwen een aantal keren van naam is veranderd: tot 1800 sprak men over de Nederduitsch Gereformeerde Kerk, daarna was het de Nederlandse Hervormde Kerk en sinds 2004 spreken we van de Protestantse Kerk in Nederland.

Al eeuwen zijn binnen deze kerk verschillende geloofsstromingen waar te nemen. Er zijn mensen die vasthielden aan alle regels en voorschriften, alle dogma's en leerstellingen. Dat zijn de orthodoxen. Daar tegenover staan de vrijzinnigen: dat zijn mensen die niet zo veel hebben met alle vaststaande regels. Het geloof is voor hen vooral iets wat ervaren moet worden en wat ons moet inspireren. Dat hoeft niet in een vastomlijnd kader zoals bij de orthodoxen. Vrijzinnigen houden er een vrij geloof op na. Ze geloven, maar zijn er van overtuigd dat dit geloven nooit een zeker weten kan zijn.

De familie Schuijtemaker is een vrijzinnige familie: bij elke telg werd het vrije geloof er met de papelel al ingegoten. Dat geldt voor Jacob en Dirk en alle voorvaders met dezelfde voornaam. Al deze Schuijtemakers dienden vaak jarenlang in het kerkbestuur als diaken of ouderling. Daar komt bij dat de familie zeer vermogend is en het oude adagium geldt nog steeds: wie geld heeft, heeft macht. Met hun actieve houding en hun (financiële) macht drukten de Schuijtemakers gedurende vele eeuwen hun stempel op het kerkelijk leven in Grosthuisen. Onder andere hierdoor is Grosthuisen een vrijzinnige gemeente.

De vrijzinnige invloed is niet tot het dorp beperkt gebleven. De vrijzinnigheid binnen de Hervormde Kerk was behalve regionaal (de gemeenten) ook provinciaal en landelijk georganiseerd onder de noemer Vereniging van Vrijzinnige Hervormden (VVH). Met name Dirk Schuijtemaker (*1926) is van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van de Noord-Hollandse vrijzinnigheid. Zonder zijn invloed had die er heel anders uitgezien.

Foto gemaakt vanaf de kerktoeren van Grosthuisen (1963)

Dirk woont momenteel in een kleine, statige rentenierswoning op zo'n honderd meter afstand van Mijn Genoegen. De benedenverdieping van dit huis telt twee grote kamers: de woonkamer met uitzicht op de landerijen en een kleinere voorkamer waar een vergadertafel staat. Het bestuur van zowel de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden in Noord-Holland als de Vereniging tot Behoud en Vermeerdering van Vrijzinnige Predikantsplaatsen in Noord-Holland hebben hier vaak gezeten. Hier zijn beslissingen genomen over het beleid en het beheer van de financiën van beide verenigingen. Als er een locatie valt aan te wijzen die bepalend is geweest voor de vorming van de vrijzinnigheid in de provincie, dan is het daar, in die kamer.

Om deze redenen geeft een beschrijving van de geschiedenis van de familie Schuijtemaker een goed beeld van de ontwikkeling van de vrijzinnigheid in Noord-Holland. Wie wil weten hoe de vrijzinnigheid zich hier heeft gevormd, kijkt naar deze familie.

Maar met enkel de familiegeschiedenis van de Schuijtemakers is het beeld niet compleet. Daarmee heb je de rode draad te pakken – vier eeuwen vrijzinnigheid – maar blijven veel aspecten van de Noord-Hollandse vrijzinnigheid onderbelicht, zoals de activiteiten van de georganiseerde vrijzinnigheid. Wie een compleet beeld wil krijgen van de vrijzinnigheid, moet ook naar de geschiedenis van de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden kijken, op zowel landelijk, provinciaal als plaatselijk niveau. Hoe heeft de provinciale vereniging zich bijvoorbeeld ontwikkeld? Welke beslissingen heeft het bestuur in al die jaren genomen? Maar ook: hoe heeft de plaatselijke vereniging in bijvoorbeeld Beverwijk, Amsterdam of Den Helder zich ontwikkeld?

Is het beeld dan compleet? Nog niet helemaal. Een geschiedenis kent altijd meerdere gezichten. Het ene gezicht is de familie Schuijtemaker, het andere de verenigingen. Dan hebben we de rode draad te pakken en de 'zakelijke' kant van de vrijzinnigheid, namelijk de ontwikkeling van de verschillende verenigingen. Er ontbreekt dan nog één wezenlijk aspect: de ervaringsverhalen van vrijzinnigen zelf. Hoe hebben mensen die lid zijn van de verenigingen de vrijzinnigheid ervaren? Waarom zijn ze lid? Wat betekent het lidmaatschap voor hen? Het is belangrijk dat een historisch verslag ook deze persoonlijke verhalen bevat. Dat laatste maakt het beeld van de geschiedenis en ontwikkeling van de vrijzinnigheid in Noord-Holland compleet.

Dit boek wil een omschrijving geven van de Noord-Hollandse vrijzinnigheid en om dat zo volledig mogelijk te doen, wordt er gebruik gemaakt van deze drie genoemde invalshoeken. Door deze verschillende dimensies te belichten, wordt recht gedaan aan de vele facetten van de vrijzinnigheid.

Het boek is als volgt opgebouwd. Na deze inleiding volgt een hoofdstuk dat ingaat op de term 'vrijzinnigheid'. Wat is het en wat betekent het? Deze informatie is nodig om duidelijk te krijgen waar we het in dit boek over hebben. Als alle termen duidelijk zijn, kunnen we beginnen met de geschiedenis. Die begint in de zestiende eeuw en in het eerste echte hoofdstuk van dit boek wordt een beschrijving gegeven van de geschiedenis van de familie Schuijtemaker vanaf dat moment tot het begin van de achttiende eeuw.

Het tweede hoofdstuk staat stil bij de roerige tijden in de zestiende en zeventiende eeuw: de Tachtigjarige Oorlog en het Twaalfjarig Bestand. Beide gebeurtenissen zijn bepalend voor de ontwikkeling van de kerk en de vrijzinnigheid.

We vervolgen de geschiedenis van de Schuijtemakers in hoofdstuk drie, dat stilstaat bij de achttiende en negentiende eeuw. Een laatste hoofdstuk dat een beschrijving geeft van de familiegeschiedenis van de Schuijtemakers volgt hierna en daarin wordt stilgestaan bij de ontwikkelingen in de twintigste eeuw.

Nu de geschiedenis van de Schuijtemakers is beschreven, richten we onze blik op de ontwikkeling van de georganiseerde vrijzinnigheid. In hoofdstuk vijf gaan we in op de kerkelijke ontwikkelingen in de negentiende eeuw. In deze periode wordt namelijk de basis gelegd voor de conflicten tussen vrijzinnig en orthodox die in de twintigste eeuw voor veel rumoer zorgen.

In hoofdstuk zes en zeven wordt in vogelvlucht een beschrijving gegeven van de ontwikkeling van de landelijke Vereniging van Vrijzinnige Hervormden (VVH) (hoofdstuk zes) en de Nederlandse Hervormde Kerk (hoofdstuk zeven) in met name de twintigste eeuw. Het gaat hier vooral om achtergrondinformatie die nodig is om de verdere ontwikkeling van de vrijzinnigheid in Noord-Holland beter te begrijpen.

Hoofdstuk acht beschrijft vervolgens de geschiedenis van de VVH in Noord-Holland, vanaf de eerste ontwikkelingen in 1904, de jaren van grote bloei tijdens het interbellum tot uiteindelijk de recente geschiedenis.

Hoofdstuk negen is vergelijkbaar, maar schetst de geschiedenis van de Vereniging tot Behoud en Vermeerdering van Vrijzinnige Predikantsplaatsen in Noord-Holland, simpelweg de Vereniging met de Lange Naam genoemd.

Hoofdstuk tien is verreweg het grootste en vormt bijna de helft van het boek. Dit hoofdstuk bestaat uit allemaal kleine hoofdstukken waarin steeds een beschrijving gegeven wordt van een plaatselijke afdeling van de VVH. Er zijn veel afdelingen geweest en daarom is dit hoofdstuk zo omvangrijk.

Hoofdstuk elf is een slotbeschouwing; hierin wordt teruggekeken op de geschiedenis en ontwikkeling van de Noord-Hollandse vrijzinnigheid. Wat voor conclusies kunnen we trekken en hoe moeten we de toekomst bezien? Het is een mooi hoofdstuk om dit boek mee af te sluiten.

Verspreid over het boek zijn korte verhalen te vinden. Ze bevatten herinneringen en anekdotes van vrijzinnigen. Deze verhalen zijn een soort illustraties die een beeld willen vormen van hoe de vrijzinnigheid werd ervaren. Hiervoor zijn verschillende leden van de VVH geïnterviewd.

Wie het tot de laatste bladzijde heeft gehaald, heeft allereerst een beeld gekregen van hoe een boerenfamilie zich heeft ontwikkeld en heeft daarnaast inzicht in de geschiedenis en ontwikkeling van de vrijzinnigheid in Noord-Holland. De provincie draagt al jarenlang de naam dé vrijzinnigste provincie van Nederland te zijn. Dit boek maakt duidelijk waarom dat zo is en wat dat betekent.

Vrijzinnigheid

Het is januari 1256 en er ligt een witte deken over West-Friesland. Het vriest flink, de meren zijn bevroren. Normaal gesproken waagt niemand zich met dit weer buiten, maar niet vandaag. In Hoogwoud –zo ongeveer het epicentrum van de West-Friese macht – is het een drukte van belang. Tientallen gewapende mannen hebben zich hier verzameld. Het zijn boeren, vissers, knechten, maar vandaag zijn zij allen soldaten en zullen zij hun vaderland tot de dood verdedigen.

Minder dan twintig kilometer verderop is een groot en gedisciplineerd leger uit Alkmaar vertrokken. Niet een leger samengesteld uit burgers, maar uit ervaren militairen. Aan het hoofd van deze legermacht staan Willem II, de graaf van Holland en Zeeland en Willem van Brederode, een van zijn voornaamste edelen. Van Brederode voert de cavalerie aan en Willem II stelt zich aan het hoofd van het voetvolk.

Van Brederode vertrekt vanuit de stad Alkmaar en zal met zijn ruiters om Hoogwoud heentrekken. Hij moet het West-Friese leger daar weggagen in de handen van het leger van Willem II, die vanuit Alkmaar in een rechte lijn optrekt richting Hoogwoud. Die rechte lijn gaat niet over grond, maar over de bevroren meren De Schermer en De Waert.

Wat is hier aan de hand? Al langere tijd zijn er spanningen tussen West-Friesland en de graven van Holland die in feite de baas zijn over de regio. Van hun macht is in de praktijk niet veel te merken. De West-Friezen zijn in hun eigen ogen een vrijgevochten volk dat voor zichzelf kan zorgen. In de ogen van de graven zijn het onruststokers en rebellen.

Willem II wil eens en voor altijd afrekenen met de opstandige West-Friezen en hij wil deze boeren weer onder zijn gezag plaatsen. In 1255 mobiliseert hij een groot leger en trekt hij ten strijde. Het zijn niet zozeer de West-Friezen maar vooral het West-Friese landschap waar hij tegen moet strijden: de drassige grond weerhoudt hem er van snel op te trekken en zijn veldtocht loopt uit op een mislukking.

Hier laat hij het niet bij zitten en hij vestigt al zijn hoop op de winter, wanneer de drassige gronden zijn bevroren en ook de grote binnenzeeën gebruikt kunnen worden als aanvalsroute. In januari 1256 is hij er van overtuigd dat het ijs dik genoeg is en gezeten op zijn paard voert hij zijn manschappen aan, niet wetende dat de veldtocht zal uitlopen op een drama.

Van Brederode moet het West-Friese leger naar hem toe jagen, maar Van Brederode trekt te langzaam op. Wanneer het leger van Willem II Hoogwoud nadert, is het daar nog rustig. Sterker nog: de West-Friezen hebben zich verdekt opgesteld. Zij zijn in de minderheid en ze weten dat ze een massale veldslag moeten mijden. In plaats daarvan kiezen zij voor de guerrillastrijd. Verspreid over de regio bevinden zich kleine groepjes soldaten die het grote leger van Willem II opwachten.

De moord op Willem II

Dan gebeurt er wat... Willem II besluit het gebied te verkennen en snelt zijn soldaten vooruit. Te paard is hij tenslotte sneller. Het ijs begint te kraken en voordat hij er erg in heeft, zakt hij met paard en al in het water. Het paard raakt in paniek en probeert op het droge te komen. Het lukt niet. Paard en ruiter zitten gevangen in het water en plotseling komen enkele West-Friese guerrilla's tevoorschijn. Zonder aarzeling doden zij de graaf en daarmee is de uitslag van de veldslag beslist: zonder hun aanvoerder stellen de soldaten van Willem II niets voor. Ze worden massaal in de pan gehakt.

In dit hoofdstuk wil ik uitleggen wat vrijzinnigheid precies is en wat voor rol zij speelt in de provincie Noord-Holland. Waarom begin ik dan met dit verhaal over de moord op Willem II? Omdat in dit verhaal zeer duidelijk twee aspecten naar voren komen die bepalend zijn voor de ontwikkeling van de vrijzinnigheid in de provincie en dan met name in het noorden ervan.

Uit dit verhaal blijkt dat het noorden van de provincie – niet alleen West-Friesland, ook andere gebieden – moeilijk toegankelijk is. Er zijn grote binnenzeeën, talloze rivieren en kanaaltjes en tenslotte is er nog de drassige grond. Het zorgt er voor dat de dorpen geïsoleerd zijn; ze zijn vaak op zichzelf aangewezen. Wat daarmee samenhangt is de invloed van de machthebbers – in het aangehaalde verhaal de graaf. De provincie valt wel onder gezag van een graaf, stadhouder of koning maar die kan zijn macht daar niet laten gelden. Het verhaal van Willem II onderschrijft dat.

De Noord-Hollandse dorpelingen leven min of meer op zichzelf en dat vormt hen: deze Noord-Hollanders moeten zichzelf redden, kunnen dat ook prima en willen dat ook. Ze hebben geen behoefte aan een buitenstaander die komt zeggen hoe het moet. Ze bepalen het liever zelf. Daar komt nog bij dat Noord-Hollanders nuchter zijn. Het zijn de ideale ingrediënten voor een vrijzinnige levenshouding. De zelfredzaamheid en nuchterheid hebben er voor gezorgd dat vrijzinnigheid onderdeel is geworden van de Noord-Hollandse volksaard. Wie Noord-Holland zegt, zegt vrijzinnig.

De isolatie van de Noord-Hollandse dorpen heeft eeuwenlang geduurd. Toen in de 16e eeuw talloze steden en dorpen overgingen naar de Reformatie, waren er in Noord-Holland talloze dorpen die niet bereikt werden met de ideeën van het nieuwe geloof, simpelweg omdat de dorpen niet goed bereikbaar waren.

De isolatie van met name het platteland duurt voort tot in de 20e eeuw. De opkomst van de auto, de verbetering van de infrastructuur, de verkaveling en uiteraard de nieuwe media zoals de radio en de televisie zorgen ervoor dat de Noord-Hollandse dorpelingen uit hun isolement komen. Wat niet verdwijnt is hun vrijzinnige volksaard. Die zit er nog steeds ingebakken.

Noord-Holland is de ideale voedingsbodem voor de vrijzinnigheid, maar wat is vrijzinnig nu precies? Zij is meer dan zelfredzaamheid en nuchterheid. Vrijzinnig is eigenlijk geen zelfstandig naamwoord, maar een bijvoeglijk naamwoord; zij verheldert een term. Zo kunnen we spreken over vrijzinnige politiek, maar in dit boek gaat het om vrijzinnig christendom en specifiek: vrijzinnig protestantisme.

In deze variant staat vrijzinnigheid voor een vrij en ondogmatisch geloof en is zij het tegenovergestelde van orthodox christendom. In het orthodoxe christendom is het geloof samengevat in dogma's – leerregels – en is het geloof vast ommuurd. Vrijzinnigheid gaat er vanuit dat het geloof niet onder woorden valt te brengen. Elke poging om bijvoorbeeld te spreken over God is en blijft een poging. Met zekerheid kunnen we niet spreken over de zaken van het geloof. Het geloof is vooral een gevoelszaak, iets dat wordt ervaren. En zoals met andere ervaringen is ook deze ervaring moeilijk onder woorden te brengen. Wat de een zegt, zal de ander op een andere manier verwoorden.

Vrijzinnigheid is zodoende niet institutioneel – in die zin dat geaccepteerd wordt wat het instituut voorschrijft. Het is veel meer individualistisch, met die opmerking dat vrijzinnigen vanuit hun christelijke wortels wel een gemeenschapsgevoel hebben. Vrijzinnige protestanten zijn daarom lid van een kerk, van een vrijzinnige organisatie. Het zijn niet zozeer *einzelgänger*s.

Nuchterheid, zelfredzaamheid, ondogmatisch en persoonlijk. Deze begrippen hebben inmiddels de revue gepasseerd. Wat betekenen zij voor het geloof? Hoe ziet het vrijzinnige geloof er concreet uit? Om twee redenen is het moeilijk om een antwoord op die vraag te formuleren. Ten eerste omdat iedereen er zelf invulling aan geeft. Ten tweede omdat de huidige vrijzinnigheid anders is dan de vrijzinnigheid van honderd jaar geleden. De wereld was toen anders en zodoende ook de vrijzinnigheid. De volgende beschrijving van de vrijzinnigheid slaat daarom op de hedendaagse vorm ervan en is geformuleerd aan de hand van empirisch onderzoek onder vrijzinnigen.

Het vrijzinnige geloof kan worden samengevat in twee woorden, namelijk: Mens en Mysterie. Het begrip mysterie suggereert iets onnoembaars, iets waarvan we een vermoeden hebben maar wat we niet hard kunnen maken. Het is mysterieus... In het leven zijn genoeg mysteries; onopgeloste vraagstukken, onzekere zaken. Ze horen bij het leven en ook bij het geloof. Want wat we hier met het Mysterie bedoelen staat in relatie tot het heilige of tot het goddelijke.

Voor vrijzinnigen is dit hogere niet iets dat vaststaat, waar we iets met zekerheid over kunnen zeggen. Het is een mysterie.

Een goddelijk mysterie houdt in dat we wel het vermoeden hebben dat het er is, maar dat het daar eigenlijk ook bij blijft. Het grote probleem is dat het een gevoel is. Iedereen weet hoe moeilijk het is om een gevoel onder woorden te brengen. Wat is bijvoorbeeld liefde? Eeuwenlang hebben dichters geprobeerd dat gevoel, die emotie, onder woorden te brengen. Soms heel geslaagd, toch blijft het altijd een poging, een poging om het gevoel onder woorden te brengen. Het vastpinnen van een gevoel met woorden is onmogelijk. Daarvoor is het gevoel te onbeschrijfelijk. Dat geldt precies hetzelfde voor dat goddelijke gevoel. We kunnen het omschrijven – mensen proberen het ook – maar het blijft altijd een poging. Zeker weten is onmogelijk. Het enige wat we zeker kunnen weten is dat we het voelen. Vrijzinnigen ervaren iets goddelijks, al weten ze niet wat dat gevoel precies is... Het is een gevoel en daar blijft het bij.

Dat het daar bij blijft is natuurlijk niet helemaal waar. Want vrijzinnigen doen er wel wat mee: ze laten zich er door inspireren. Vrijzinnigen ervaren het goddelijke en dat beweegt hen: ze lezen in de Bijbel, bezoeken een kerkdienst of belangrijker: ze gedragen zich op een bepaalde manier richting hun medemens.

Van Mysterie komen we zo bij de Mens, het tweede kernpunt van het vrijzinnige geloof. Het Mysterie inspireert vrijzinnigen om op een bepaalde manier de Mens tegemoet te treden. Het Mysterie is een verticale component, de Mens is een horizontale, namelijk gericht op de ander.

In het vrijzinnige geloof is deze horizontale lijn belangrijker dan de verticale lijn. Dat is een belangrijk kenmerk. Terwijl het goddelijke 'slechts' een gevoel is, zijn wij in ons leven hier op aarde op elkaar aangewezen. Met elkaar moeten we het doen. We kunnen blijven filosoferen over wat God precies is en wat hij wil, maar uiteindelijk zijn die vragen minder belangrijk dan wie er naast ons staat.

Dat klinkt onlogisch: vrijzinnigen ervaren iets goddelijks dat hen inspireert om met de medemens in contact te treden. Het gevoel is zodoende de basis van het contact. Waarom is die basis minder belangrijk? Om het met beeldtaal uit te leggen: het gevoel is als het startschot van een marathon. Het startschot stuurt je weg. Wanneer je de tweeënveertig kilometer rent, galmt dat schot misschien nog een beetje na. Het gaat er dan echter om dat je kilometers maakt.

De ervaring van het goddelijke schiet vrijzinnigen op weg. In plaats van dat ze gaan hardlopen, richten ze zich op hun medemens. Dat doen ze in hun handelen en in hun geloof. Het vrijzinnige geloof is dus vooral iets sociaals en dat uit zich in geloofsopvattingen: de Hemel is een plek die we met en voor onze medemens moeten creëren, rituelen als de doop en het Avondmaal richten ons op onze medemens, Jezus is een mens zoals wij.

Het menselijke aspect maakt dus een belangrijk deel uit van het vrijzinnige geloof. Deze gerichtheid vind je terug in geloofsopvattingen, in inspiratiebronnen (vrijzinnigen laten zich voornamelijk inspireren door hun medemens) en uiteraard in het handelen. Vrijzinnigen maken zich hard voor een menselijke en leefbare wereld. God is daarbij niet afwezig, al speelt hij geen hoofdrol.

Vrijzinnigen onderscheiden zich hiermee van bijvoorbeeld orthodoxe gelovigen. Bij deze laatste groep draait het ook om Mens en Mysterie, maar wordt er aan dit mysterie meer invulling gegeven (het is benoembaar) en is het mysterie ook belangrijker dan de mens. We leven wel met elkaar, maar via het geloof moet elk mens verlossing vinden.

De Mens en Mysterie-focus van vrijzinnigen wijkt ook af van die van de nieuwe spiritualiteit. Ook daar neemt het Mysterie een belangrijke plaats in. De Mens is echter vervangen door het Ik. Bij de nieuwe spiritualiteit draait het vooral om de eigen, persoonlijke ontwikkeling.

De Mens-Mysterie-focus – in die volgorde – onderscheidt het vrijzinnige geloof dus van andere vormen van geloven. Dat is het eigene van de vrijzinnigheid, dat is het unieke.

De Nederlandse Hervormde Kerk heeft altijd een vrijzinnige stroming gekend. Die heeft zich in het begin van de 20e eeuw georganiseerd in de VVH. De VVH staat voor het vrijzinnige geluid binnen de grote kerk, terwijl er nog andere vrijzinnige organisaties bestaan buiten de Nederlandse Hervormde Kerk, zoals de Remonstrantse Broederschap, de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB en de Algemene Doopsgezinde Sociëteit.

Nu duidelijk is wat met vrijzinnigheid wordt bedoeld, kunnen we beginnen met de geschiedenis van de familie Schuijtemaker en die van de vrijzinnigheid in de provincie.

Hij gaat pas naar de kerk wanneer hij verkering heeft met Eveline. Wanneer zijn schoonfamilie op een zondag naar de kerk ging, zei zijn schoonmoeder: 'Als je het vervelend vindt om thuis te blijven, mag je wel mee.'

Al snel merkt André dat hij zich wel thuisvoelt in de kerk, al blijft hij wel eerst zijn reserves houden. Hij wil niet in de kerk trouwen, omdat hij denkt dat hij dan een 'toneelstukje opvoert'. Maar na een gesprek met de dominee komt hij er achter dat datgene waar hij voor wil staan, heel goed past in de kerk. Er komt toch een kerkelijk huwelijk.

Het jonge stel gaat in Den Haag wonen, daarna in Gouda en vervolgens in Leiderdorp. In die eerste twee plaatsen is een afdeling van de VVH, maar daar komen André en Eveline niet. 'Simpelweg omdat we er niet bekend mee waren.'

André en Eveline zijn lid van de hervormde gemeente en zetten zich in al die plaatsen actief in voor de kerk. Wanneer ze voor de eerste keer het woord 'vrijzinnig' horen, wonen ze in Warmenhuizen. André is lid van de kerkenraad en er wordt gesproken over het lidmaatschap van de VVH.

Ook in Warmenhuizen is het stel zeer kerkelijk actief. Niet alleen voor de plaatselijke gemeente. Ze zetten zich ook in voor oecumenische projecten in de omgeving en bezoeken activiteiten die Menso Rappoldt organiseert. Later, wanneer ze lid zijn van de protestantse gemeente Schoorl-Groet-Camperduin, krijgen ze van Hester Smits een foldertje waarin wordt uitgelegd wat vrijzinnig is. 'We kwamen er achter dat de manier van geloven die wij hebben ontwikkeld, vrijzinnig heet.'

Ze worden ook lid van de VVP en bezoeken geregeld activiteiten van de vereniging. Ze genieten er van de sfeer en van de verdieping. Ze zien en ervaren het als complementair aan het kerkelijk leven in Schoorl, waar Eveline ouderling is. 'We voelen ons prettig bij de vrijzinnigheid, willen er betrokken bij zijn en willen het steunen.'

Zowel André als Eveline van West komen uit een vrijzinnig nest, zonder dat ze ooit van het woord 'vrijzinnig' hadden gehoord. De VVP kennen ze pas kort, maar vrijzinnig zijn ze altijd geweest.

Eveline is net na de oorlog geboren op Sumatra. 'Het kerkelijke milieu in Indië was vrijzinnig, of beter gezegd oecumenisch'. Vader werkt voor Shell en daarom verhuist het gezin geregeld naar vaak kleine gemeenschappen op de archipel. Daar is geen kerk. Kerkdiensten worden georganiseerd wanneer een zendeling het dorp aandoet. Dan maakt het niet uit of de geestelijke protestants of katholiek is.

In die sfeer van openheid groeit Eveline op. Op haar twaalfde verhuist het gezin naar Nederland, naar Maassluis dat in de Bible belt ligt. Dat is een cultuurschok. 'Maar we trokken altijd ons eigen spoor. We hadden onze eigen ideeën en die legden we langs onze eigen maatstaven'.

'Onbewust vrijzinnig' noemt ze nu de sfeer in het gezin. Ze hebben het geluk dat er vaak dominees zijn die ook niet zo strikt zijn. Want het gezin zit wel regelmatig in de kerk. 'Ik wil wel bij de kerk horen. De gemeenschap vind ik prettig en ik laat mij er inspireren, als ik het maar wel op mijn eigen manier mag doen'.

Als ze 18 jaar is, ontmoet ze André. Hij komt uit een groot gezin dat ook wortels heeft in Indië. Zijn grootouders woonden er en zijn ouders zijn er geboren. Na zijn medicijnenstudie is zijn vader terug gegaan naar Indië en was hij werkzaam als officier van gezondheid bij het Knil. Typerend voor zijn opvoeding is de zienswijze van zijn vader: 'Ik wil niet dat je aan een kerk gebonden bent. Ik heb gezien wat voor onheil de kerk kan brengen, maar ik geef jullie wel een christelijke opvoeding mee. Later moeten jullie zelf je keuze maken.' Zodoende wordt er thuis uit de Bijbel gelezen, bezoekt André regelmatig de zondagsschool, maar raakt hij niet bekend met een kerkelijke traditie.